

blagoje

BERSA

(1873.-1934.)

mladen tarbuk

“Bio sam bacan amo i tamo, nisam znao za domovinu, tradiciju - moj rad dosad ne osniva se na nacionalnim temeljima, nisam bio oblikovan u školi naše hrvatske umjetnosti (pohađao sam, da, Glazbeni zavod u Zagrebu kroz tri godine, ali taj zavod bio je sve prije nego nacionalna škola - bolje rečeno: njemačka knjiga slabo prevedena na hrvatski), vođen sam loše, nitko mi u početku nije pokazao put, koji mi je za prevaliti; kao dječak učio sam hrvatski, talijanski i njemački u raznim mjestima i tako sve do danas:... zadržao sam na sebi utjecaje raznih kultura. Bojim se, da je sada već kasno započeti novi život. Možda tome i nije nitko kriv te vjerujem, da moja sudbina pridonosi boljem upoznavanju naših prilika kako nacionalnih tako i umjetničkih.”

Blagoje ili Benito Bersa, "Dnevnik"

Ovim se riječima ni danas ne može odreći aktualnost, dapače, vjerujem da bi ih s jednakim uvjerenjem u svoj dnevnik zapisao i bilo koji suvremeni hrvatski skladatelj uz, možda, zamjenu pridjeva “njemački” s “europski”, “svjetski”, “globalni” i slično. Hrvatska kultura i pogotovo njezina javnost još uvijek, kao i pred stotinu godina, neizlječivo boluju od shizofrenije. Ovaj članak će pokušati, premda tek u kratkim crtama, odrediti uzroke ove bolesti na jednom od eklatantnijih primjera -receptiji djela Blagoja Berse.

Ako epohalno odredimo XIX. stoljeće kao doba buđenja nacionalne svijesti i stvaranja njezinog temeljnog izraza - nacionalne kulture, onda je XX. stoljeće svakako doba dovodenja u pitanje smisla egzistencije te iste svijesti i stvaranja jedne nove zajednice ljudi otpalih iz nacionalnih država i kultura - zajednice apatrida. Dakako, ta zajednica paradoksalno sadrži ljude sasvim različitih kultura, religija, političkih uvjerenja, *ethnosa* - ali tek jedne zajedničke biografske crtice - naime, svi oni iz raznoraznih razloga ne mogu više egzistirati u vlastitoj nacionalnoj kulturi. Tako je XX. stoljeće - doba biblijski navještenog razaranja - iznjedrilo samosvojnu kulturu prognanika. Najtragičniji primjeri ovakvih egzilanata jesu otpadnici od još-uvijek-ne-nastale nacionalne kulture. Stoga bjegunci iz ovih prostora doživljavaju dvostruku traumu, kako precizno pogađa Bersa u svojem "Dnevniku": s jedne strane, kao i ostali emigranti, ne mogu uhvatiti korijene u novoj naciji, kojoj uostalom još uvijek nisu pripali, dočim ih se vlastita nacija u potpunosti odriče; s druge strane ih muči savjest da su izbjavanjem iz vlastite sredine upravo spriječili nastanak vlastite nacionalne kulture kao epohalnog projekta vlastitog ugnjetavanog naroda. Bersina pozicija 1915. godine u Beču je višestruko neodrživa: Austrija vodi rat protiv Srbije i Crne Gore, koji mnogi Bersini prijatelji kako u Beču tako i u Hrvatskoj doživljavaju kao protuslavenski, urednikovanje u "Doblingeru" uglavnom ga dodatno frustrira (izdaje i orkestrira tuđa djela), njegove vlastite skladbe namijenjene njemačkoj publici ne dobivaju čak ni priliku da osvoje srca tamošnjih slušatelja, a daleko od domovine ne uspijeva stvarati djela koja bi veličala nacionalni duh u za Hrvatsku najtežem trenutku. Bersa suicidalno bježi 1919. u Zagreb, očekujući sretan finale svojih životnih lutanja. Međutim, Hrvatska se činila, dakako iz Beča, mnogo ljepšom nego u stvarnosti. Na uspjeh "Ognja" u Zagrebu se već zaboravilo;

uostalom, i tada su lovorike bile više nekako ishitrene, a najteže riječi bjeguncu-skladatelju uputio je bjegunac-književnik i violončelist-diletant Gustav Matoš. U “Ognju” nema narodnih melodija, nema traga Hrvatskoj - ukratko, radi se o zanatski vrlo dobro urađenoj operi, ali bez trunca nacionalnog. Nažalost, nije u povijesti rijedak takav jeziv primjer u kojem jedan bezdomovnik proziva drugog zbog neukorijenjenosti. Brilljantnu posthumnu obranu Berse od Matoševih riječi tek je ovih dana sastavio Božidar Violačić, ali, na nju je trebalo čekati devedeset godina!

Što se u međuvremenu događalo? Bersa je morao čekati pune tri godine u Zagrebu ne bi li mu se konačno smilovali i primili ga na mjesto profesora instrumentacije (!) na Muzičkoj akademiji. Potpuno je prestao komponirati, svjesno se zatajio kao skladatelj i odlučio sve predati mladim naraštajima. Brkanović, Kunc, Matz, Cipra, Magdalenić, Grgošević, Hercigonja samo su neki od hrvatskih skladatelja koji su izrasli iz njegovog krila. “Oganj” je još nekoliko puta postavljan na scenu HNK Zagreb, ali uvijek osakaćen iz često bizarnih ideoloških pobuda. Mlada nacionalna škola posve je preplavila skladatelje postromantične europske orijentacije. Dora Pejačević, Dugan stariji, Lučić, Rosenberg Ružić, svi oni padaju u zaborav, a od Berse ostaje tek istrgnuti torzo “Simfonijskog diptihona” pod nazivom “Sunčana polja”, te pjesma za glas i klavir “Seh duš dan”. Paradoksalno, neidentificirani folklorni obrazac nacionalne škole sadržavao je u sebi polivalentnost primjene u brojnim političkim vjhorima koji su uslijedili nakon prve Jugoslavije. Gotovo svi njihovi reprezentanti bili su čašćeni i izvođeni u svim društvenim sustavima - u svakom slučaju se tražila umjetnost vezana za tlo, za radništvo i seljaštvo na koje su se jednako glasno pozivale i ustaška i komunistička ideologija. Bolećivi

Europejac-Mediteranac Bersa više nikome nije trebao. Jedini trag kontinuiteta takve građanske umjetnosti u Hrvatskoj nakon 1945. godine predstavlja donkihotska pojava Stjepana Šuleka, koji je, ponajviše zahvaljujući snazi svog karaktera, uspio stvoriti mali zabran akademske umjetnosti neovisne od vladajućeg ideološkog aparata.

Osamostaljenje Hrvatske ne donosi u kulturnom pogledu ništa novo: na već prokušani način nacionalna ideja se pokušava artikulirati ovaj put pomoću surogata umjetnosti. Najšire narodne mase se pokušavaju pokrenuti surogatom narodne pjesme. I možda upravo na ovom vremenski još uvijek bliskom primjeru možemo pokušati postaviti dijagnozu Hrvatskoj: u povijesti hrvatske glazbe nema primjera općeprihvaćenog cjelovitog djela a da nije pripadalo masovnoj pjesmi, ili folklorom (često nehrvatskim) izrazito obojenom djelu. Sve što je hrvatsko ujedno je folklorno. Za Hrvata seljaka i radnika to je razumljiv i univerzalan postulat. Za Hrvata malograđanina ili predstavnika neke vladajuće birokratske strukture sve hrvatsko-folklorno je također mjerilo poistovjećivanja s nacionalnim; međutim, traži se neka druga referencija kojom će se moći artikulirati novostečeno bogatstvo ili uspostavljena moć. Dakako, ta referencija ne može, niti je ikad bila hrvatska umjetnost; to je uvijek neograničen, gotovo razuzdan uvoz širokog spektra umjetnina, od onih raznorodnih do katkada i vrlo sofisticiranih. Odatle ni najnovija premijera “Ognja” nije mogla bolje proći: osim oduševljenja uskog kruga glazbenih znalaca, mediji su popratili ovu operu sa savršenom ravnodušnošću uz nešto prigovaranja Hrvatske radiotelevizije. Prokletstvo Bersinog povratka u Zagreb visi nad svim sadašnjim i budućim naraštajima hrvatskih skladatelja: kao opomena, kao žrtva, a možda i kao putokaz.